

TAALONDERWIJS
OP DE KLEUTERSCHOOL

kleuter
onderwijs

Kleuter- en lager onderwijs gaan integreren. Een gunstige ontwikkeling, zo lijkt het. Marjan Werts zet echter vraagtekens bij die ontwikkeling. Het dreigt een aanpassing te worden van de kleuterschool aan de reeds min of meer vertechnologiseerde lagere school. Aan de verworvenheden van het kleuteronderwijs wordt voorbijgegaan.

Bezorgdheid over de nieuwe basisschool

‘De nieuwe wet op het basisonderwijs voorziet in een samensmelting van de huidige kleuter- en lagere school. Op tal van plaatsen zijn al experimenten aan de gang om deze nieuwe onderwijsvorm gestalte te geven ... (daarbij) wordt het kleuteronderwijs echter zwaar onderbehandeld ... De uitspraak dat men de verworvenheden en inzichten van het kleuteronderwijs moet behouden, is dan niets meer dan een loze kreet.’ Aldus *de Volkskrant* van 28 november 1977.

Dit soort geluiden hoort men meer. Veel mensen die bij het kleuteronderwijs betrokken zijn, maken zich ernstig bezorgd. Ze vragen zich af of de nieuwe basisschool niet een uitbouw van de huidige lagere school zal worden, waardoor de kleuterschool zal afsterven. Ze vinden dat ze onvoldoende vertegenwoordigd zijn in de talrijke commissies en ze voelen zich ook minderwaardig behandeld bij de her- en bijscholing en de aanvullende cursussen.

De 'ongrijpbare' kleuterschool

Als die bezorgdheid terecht is, als er werkelijk te weinig rekening wordt gehouden met de verworvenheden en inzichten van het kleuteronderwijs, zou dat wel eens kunnen liggen aan het feit dat het kleuteronderwijs zo weinig bekend is. Nog te vaak wordt de kleuterschool gezien als een 'bewaarschool' waar lieve juffen de kleintjes prettig bezighouden; een vrijblijvende bezigheid, waarin men zich niet hoeft te verdiepen. Mensen, die zich wél willen verdiepen in het kleuteronderwijs, zien vaak de kleuterschool als een voorportaal voor de lagere school (in 1920 werd het kleuteronderwijs betiteld als voorbereidend lager onderwijs) en dan zal men weinig begrip kunnen opbrengen voor de verworvenheden van het kleuteronderwijs omdat de werkwijze dáár in vergelijking met die op de lagere school weinig systematisch en erg onduidelijk lijkt. Een treffend voorbeeld daarvan vind ik bij Peter Dekkers *Taal op de kleuterschool; een taakverkenning*, als hij zijn bezwaren tegen het spelwerkplan geeft. Hij mist daarin het formuleren van een beginsituatie en hij heeft kritiek op de wijze waarop de doelstelling wordt geformuleerd, namelijk niet in controleerbaar eindgedrag (pag. 82).

En in *Taaldidaktiek aan de Basis* wordt het kleuteronderwijs 'ongrijpbaar' genoemd, door het ontbreken van een welomschreven leerplan en doordat er geen doelstellingen, in de zin van D.A., zijn geformuleerd (pag. 81).

Ik denk dat juist door die 'ongrijpbaarheid' het kleuteronderwijs in de discussies over de nieuwe basisschool zeer ten onrechte wordt ondergewaardeerd.

Dat die 'ongrijpbaarheid' als problematisch wordt ervaren en een juist inzicht in de werkwijze van het kleuteronderwijs bemoeilijkt, met name wat betreft het taalonderwijs, is te demonstreren aan het eerder aangehaalde boek van Dekkers. In de inleiding zegt de auteur 'dat het boek een bijdrage (wil) zijn tot bezinning op het eigene van het kleuteronderwijs' en: 'Schijnbaar moeiteeloos omzeilt het kleuteronderwijs de nadelen van een afzonderlijk, en dus vaak levenloos taalonderwijs'. Maar in zijn uitwerking beperkt de auteur zich juist tot die aspecten van het taalonderwijs, namelijk het gesprek en het kleuterboek (vooral het beoordelen daarvan), die in ons in vakken gesplitste onderwijs bij het *vak taal* thuishoren. Nergens vind ik in zijn boek voorbeelden van dat 'eigene' van het kleuteronderwijs.

Die ongrijpbaarheid is, denk ik, het gevolg van de verschillende doelstellingen die de maatschappij blijkt aan de kleuter- en lagere school toeschrijft.

Bij de lagere school ligt de nadruk op kennis- en cultuuroverdracht, de kleuterschool wil het kind begeleiden en stimuleren in zijn ontwikkeling. (Zie Nijkamp *Perspectieven van het kleuteronderwijs* pag. 4-5.)

Daaruit vloeien verschillende werkwijzen voort: als je als doel kennis- en cultuuroverdracht formuleert, kun je werken met een vrij gesloten leerplan en dan is het formuleren van een beginsituatie en doelstellingen in termen van controleerbaar eindgedrag niet zo moeilijk meer. (Hoewel: als je de spreek- of schrijfvaardigheid wil vergroten, met andere woorden als je een complexe communicatieve vaardigheid wilt trainen, levert het formuleren van een operationele doelstelling toch wel problemen op! — Griffioen 1978).

Maar als je als uitgangspunt hebt gekozen een kind te begeleiden in zijn ontwikkeling, betekent dat aansluiten bij wat hij kan en wil en daarop verder bouwen, dan kun je nooit met een gesloten leerplan werken. En het vormen van attitudes en trainen van complexe vaardigheden laten zich moeilijk vangen in doelstellingen in de zin van D.A.

Daarmee is de cirkel gesloten! De kleuterschool zal 'ongrijpbaar' blijven als ze vanuit haar uitgangspunt wil blijven werken. En als ze erin zal slaan doelstellingen in de zin van D.A. te formuleren, zal ze haar uitgangspunt moeten herzien en inderdaad een deel van de lagere school worden!

In dit artikel wil ik speciaal ingaan op de verworvenheden en inzichten van het kleuteronderwijs, vooral op de manier waarop geleerd wordt, omdat ik ervan overtuigd ben dat de lagere school daar veel van kan leren.

'Leren' op de kleuterschool

Je kunt op verschillende manieren leren en er is mijns inziens een groot verschil in de manier waarop je op school de dingen leert en de dingen die je gewoon door het leven van alledag leert.

Heel zwart-wit zou je kunnen stellen dat het (lagere) schoolse leermodel psychometrisch is, dat wil zeggen dat het daarbij vooral gaat om kennisoverdracht, waarbij de leerling hoofdzakelijk receptief is.

Het alledaagse leren kenmerkt zich daarentegen door de manier waarop men met de werkelijkheid omgaat, die werkelijkheid problematiseert, herinterpreteert en zich eigen maakt.

Naar mijn idee heeft het 'leren' op de kleuterschool heel veel overeenkomst met het niet-schoolse, alledaagse leren. 't Is bekend dat alles wat je thuis, op straat en in je gewone doen en laten leert veel gemakkelijker en minder problematisch gaat, als datgene wat je in een gericht onderwijsleerproces (aan)geleerd wordt. Dat heeft ertoe geleid dat onderwijskundigen die alledaagse leerprocessen zijn gaan analyseren om die te kunnen vergelijken met de schoolse leerprocessen. Dat onderzoek is nog niet zolang bezig en de resultaten ervan zijn nog niet algemeen bekend en erkend. Maar algemeen wordt wel aangenomen dat taal en dan vooral het spreken een belangrijke rol speelt in die alledaagse leerprocessen

(vergelijk Britton *De taal en het leren*).

Door middel van taal leren we enerzijds onze ervaringen, emoties en gevoelens benoemen. De taal biedt ons anderzijds een ordeningssysteem voor onze ervaringen, waardoor we greep krijgen op onze werkelijkheid (learning how to mean) en ook is zij het middel om onze ordening en interpretatie van die werkelijkheid aan die van anderen te toetsen en zo nodig te herordenen en te herinterpreteren (talking to learn). (Halliday 1973.)

Die functie van taal komt bij alle onderdelen van het leren (verwerven van kennis van en over, vaardigheden en attitudes) tot uiting. Je kunt dus zeggen dat het verbaliseren, op wat voor manier dan ook, steun biedt bij het verwerven van kennis van en over, vaardigheden en attitudes.

Zo heeft een kind in zijn eerste vier levensjaren de werkelijkheid om hem heen leren kennen en ordenen, hij kent zijn plaatsje in die werkelijkheid van gezin, familie en buurt en weet zich te gedragen, zoals het in die werkelijkheid van hem verwacht wordt en door hem als zinvol wordt ervaren.

Datzelfde zie je op de kleuterschool gebeuren. Het kind komt in aanraking met nieuwe ervaringen, een andere ordening en interpretatie van de werkelijkheid, waardoor hij moet herordenen en herinterpreteren. Hij leert dat er andere dingen van hem verwacht worden en hij leert zijn plaatsje in die nieuwe (schoolse) werkelijkheid ontdekken. De manier waarop dat gebeurt lijkt op de manier waarop het thuis gebeurde: alles wordt talig begeleid.

Juist daarom is het *taalonderwijs* op de kleuterschool van zo'n eminent belang.

Taalonderwijs op de kleuterschool

Men zegt wel, dat een kleuter met vier jaar zijn moedertaal beheerst en alleen nog maar behoefte heeft aan uitbreiding en verdieping. 'Tijdens de periode op de kleuterschool worden de processen die al op gang zijn gebracht alleen nog maar uitgewerkt. De minder belangrijke woordsoorten worden uitgesplitst; de zinsbouw wordt verder verfijnd; en het kind gaat experimenteren met werkwoordsvormen.' (Dekkers 1977.)

Maar dat lijkt me wat simplistisch, namelijk teveel vanuit de syntaxis geredeneerd. Met name op gebied van communicatief taalgebruik leert een kind tussen 4 en 6, en eigenlijk zijn hele leven, nog enorm veel. Een kind van vier jaar kan met 'zijn' moedertaal uit de voeten. Het kent de dingen uit zijn omgeving bij naam, het kent min of meer de ordening van die dingen en kan met de mensen uit zijn directe omgeving communiceren. Maar dan gaat het kind naar school en komt daar in aanraking met andere dingen in een andere omgeving, een andere ordening en een

ander communicatief proces. Voor kinderen die van huis-uit een ordening en een communicatief proces hebben geleerd dat weinig afwijkt van dat van de school, levert dat nauwelijks problemen op. Hoewel, ook zij zullen ervaren dat ze in een andere communicatieve gemeenschap zijn opgenomen. Met andere woorden ook zij zullen merken dat een taaluiting, die thuis voldoende is om begrepen te worden, op school misverstanden kan oproepen. Ook zij leren hun taaluitingen zo te formuleren dat mensen die minder gedeelde kennis met hen hebben, hen kunnen begrijpen.

En dat is volgens mij het wezenlijke van taal op de kleuterschool. Omdat niet het verwerven van kennis centraal staat (zoals op de lagere school) is ook de reproductie van kennis niet belangrijk, maar de (leer-) activiteit zelf: Taal in de kleuterschool luidt mijns inziens het tweede taalverwervingsproces in. Het eerste is thuis tot stand gebracht: daar hebben ze hun eigen omgeving leren kennen en verwoorden, ze beheersen het familie-register, dat wil zeggen ze zijn opgenomen in de communicatieve gemeenschap van het gezin, ze kennen de ordening, de waarde-oordelen en het verwachtingspatroon van die c.g. (eerste socialisatieproces).

Het tweede socialisatieproces begint in de kleuterschool: de eigen omgeving en de nieuwe ervaringen worden met elkaar in verband gebracht en de kinderen leren erover praten met 'buitenstaanders', (ze gaan een sociaal register beheersen) en ze leren de ordening, de waarde-oordelen en het verwachtingspatroon van de c.g. kennen en zich ernaar te gedragen. Met andere woorden ze verwerven de sociale basisvaardigheden (Bijlsma/Van der Kley 1975).

Heel de didactische aanpak op de kleuterschool is erop gericht, dat kinderen naast hun 'moeder'taal ook de 'school'taal leren hanteren. Daarbij is de thematische manier van werken zo belangrijk. Een leidster weet dat jonge kinderen nog maar een beperkt zicht op de werkelijkheid hebben: alleen vanuit hun eigen ervaringen en belevingen. Ze weet ook dat kinderen niets leren over dingen die ze zelf niet meegemaakt hebben, ze weet bovendien dat de kinderen, ieder op een eigen manier — die zeker niet louter verbalistisch is — dingen leren.

Daarom zal ze steeds proberen haar kinderen op zoveel mogelijk verschillende manieren met een onderwerp te laten bezig zijn en hen zoveel mogelijk ervaringen te laten opdoen. Met een voorbeeld wil ik dit illustreren.

Enkele maanden geleden komt een meisje opgewonden op school: ze gaan verhuizen! De kleuters zijn geïnteresseerd. Verhuizen, wat is dat eigenlijk? 'In een ander huis gaan wonen', 'Rommel', 'Je moeder huilt dan' ...

De leidster begint die dag, traditiegetrouw, met een verhaal. Dit keer natuurlijk over verhuizen. Dan volgt een klasseggesprek: hierin voeren voor-

al de kinderen die ooit verhuisd zijn het woord. De een vond het vervelend, de ander een groot avontuur. Al die verschillende ervaringen en belevingen worden op elkaar afgestemd, waardoor het begrip meer inhoud krijgt. En dan zegt juf, dat zij ook gaan verhuizen! (De lokalen worden gewisseld.) En een hele dag lang zijn de kinderen druk bezig om de spullen in hun lokaal in te pakken en in het andere lokaal weer uit te pakken en een plaatsje te geven.

En ieder beleeft deze verhuizing op een andere manier: de een vindt het maar eng, de ander geweldig spannend en een derde is ontredderd door het hele gedoe. Maar allemaal hebben ze een beetje begrip gekregen van wat verhuizen eigenlijk is.

En in de dagen daarna wordt er met het begrip verhuizen op alle mogelijke manieren gewerkt. De boeken *Barbapapa's nieuwe huis*, *Het huisje dat verhuisde* en *Jobje* worden voorgelezen en bekeken. Ze zingen 'Kadoze, kadoze, kaduize, de koning gaat verhuizen'. De kinderen tekenen, verven en kleien over het onderwerp en ook het werken met ontwikkelingsmateriaal wordt aangepast aan het thema. Het rubriceren van verschillende soorten huizen, sorteren van dingen die je wel of niet mee zult nemen, passen en meten bij het inpakken, statistieken van kinderen die wel en niet verhuisd zijn, enzovoort.

En in de gesprekken worden alle verschillende ervaringen rondom dit thema weer op elkaar afgestemd.

Nogmaals, dit voorbeeld is door zijn beknoptheid wel erg eenvoudig, maar voor mij illustreert het wel het wezenlijke van de kleuterschool. Een leidster speelt in op de ervaringen en belevingen van haar kinderen en leert ze nieuwe begrippen in hun werkelijkheid te hanteren. En ze doet dat op een manier die zoveel mogelijk de realiteit benadert, waardoor het leerproces erg lijkt op het 'alledaagse' leerproces en dat lijkt me met name voor het taal-onderwijs de meest zinvolle manier. Met name deze verworvenheid van de kleuterschool zou niet verloren mogen gaan, integendeel, de lagere school zou er haar voordeel mee moeten doen!

Bergen op Zoom, februari 1978

Literatuur

Bijlsma, Kathinka & Peter van der Kley 'Naar een sociologische benadering van de onderwijsleersituatie' in: Van der Kley, P. & A. Wesseling *Onderwijs en maatschappelijke ongelijkheid* Universitaire Pers Rotterdam 1975, p. 47-66

Britton, James *De taal en het leren* Utrecht/Antwerpen 1973 (Aula 504)

Dekkers, Peter *Taal op de kleuterschool; een taakverkenning* O.B.R. 273, Tilburg 1977

Griffioen, Jan 'Open en gesloten curricula in relatie tot het moedertaalonderwijs

met name het onderwijs in luistervaardigheid' in: *Moer* 1978/1, p. 11-23
Halliday, M.A.K. *Explorations in the function of Language* London 1973
Nijkamp, W.M. *Perspectieven van het kleuteronderwijs* Groningen 1970
Nijmeegse Werkgroep *Taaldidactiek aan de basis* Groningen 1974
Wilkinson, Andrew *The Foundations of Language; Talking and Reading in Young Children* Oxford 1972²